

recenzije – *recensiones*

Frano Prcela (prir.), *Dijalog. Na putu do istine i vjere.*

Zbornik u čast Augustina Pavlovića OP. Izdavači: Hrvatska dominikanska provincija, Nakladni zavod Globus Zagreb i Matthias-Grünwald-Verlag Mainz, 1996., 420 stranica.

Ovaj opširan, tematski zanimljiv i dojmljivo uređen zbornik radova posvećen je dijalogu kao temeljnoj dimenziji našega ljudskog postojanja. Izdala ga je Hrvatska dominikanska provincija u povodu 80. obljetnice života svoga člana Augustina Pavlovića, svećenika, profesora, teološkog pisca te osobito vrsnog poznavatelja i prevoditelja sv. Tome Akvinskoga. Kako u predgovoru piše njegov mladi subrat i priređivač (doktorant) Frano Prcela ovim djelom želi se počastiti osobu koja je, »na poseban način zaslužna za dijalog«. Prcela dalje veli: »Neka razgovor bude nastavljen ovim zbornikom njegove subraće, prijatelja i poznanika.«

Već letimičan pogled na autore i njihove radove otkriva nam i posebnosti ovoga teološkog djela s obzirom na širok krug suradnika i različitost pristupa temi koju obrađuje. Osim subraće i prijatelja iz Hrvatske priređivač je uspio okupiti niz vrijednih suradnika napose iz Njemačke te nekoliko njih iz drugih zemalja (Švicar-

ske, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Engleske) što knjizi daje jednu novu dimenziju. Ona je izraz i plod suradnje teologa iz više država, rekao bih gotovo na europskoj razini. Među suradnicima čiji su radovi zastupljeni u zborniku polovica su subraća iz Reda sv. Dominika, većinom dakako iz hrvatske provincije te iz inozemstva. Ovakva zastupljenost i dolikuje fra Augustinu koji je znatan dio svojega života i rada proveo izvan svoje domovine (Češka, Rim). S tom činjenicom povezana je svojevrsna dvojezičnost ove knjige. Od trideset i jednog priloga veći dio, naime 20, objavljen je na hrvatskom a jedanaest na njemačkom jeziku. Člancima otisnutim na njemačkom dodani su sažeci na hrvatskom jeziku; isto tako radovi na hrvatskom imaju sažetke na njemačkom. To će zacijelo učiniti knjigu dostupnom ne samo u Hrvatskoj već i zainteresiranim čitateljima njemačkoga jezičnog područja.

Druga značajka ovoga zbornika jest njegova interdisciplinarnost. Glavnoj temi – dijalogu pojedini autori pristupaju s različitih strana, osvjetljuju je i istražuju s vidika svojih disciplina: teološkog, filozofskog, psihološkog, povijesnog. U tome vidim osobitu vrijednost i značajan doprinos ove knjige našoj teološkoj misli.

Priređivač je pristigle radove u zborniku svrstao u osam užih tematskih cjelina. Radi bolje preglednosti one su vezane uz pojedina teološka područja i označene tradicionalnim latinskim nazivima, vjero-

jatno da bi bile razumljive i za nehrvatskog čitatelja. Knjiga je dakle podijeljena na sljedeća poglavlja: *Biblica, Filosofica, Interdisciplinaria, Theologica, Iudaico-christiana, Oecumenica, Contemporanea i Practica*. Na početku zbornika je uvodna riječ priređivača a na kraju kratak životopis slavjenika s popisom njegovih znanstvenih radova i prijevoda, posebice djela sv. Tome. Dobije li čitatelj dojam da je ova podjela odveć složena, može zapravo ući u strukturu zbornika i na drugi način.

Ako se izuzme nekoliko priloga (Mesijanzam u Starome zavjetu od Adalberta Rebića, O ulozi religija prema Mih IV 5 od Adriana Schenkera te prilog Elisabethe von Erdmann-Pandzić, O Kristovu liku u romanu »Dvanaestorica« Aleksandra Bloka) gotovo svi ostali radovi na ovaj ili onaj način odnose se na glavnu temu dijaloga: bilo da ističu njegovu potrebu, istražuju njegove razine i oblike, opisuju zapreke dijalogu, pripovijedaju o vježbanju u dijalogu ili jednostavno ustvrđuju njegovu nemogućnost. Uzmemo li naslov zbornika kao ključ za razumijevanje njegova sadržaja, onda sve radove možemo zapravo svrstati u pet problemskih polja u odnosu na središnju temu: 1. dijalog između filozofije i teologije; 2. dijalog Crkve i znanosti; 3. ekumenizam kao oblik dijaloga između kršćanskih Crkava; 4. Odnos između kršćana i Židova kao oblik međureligijskog dijaloga i kao posljednje ali nipošto manje važno 5. dijalog u svagdašnjim međuljudskim odnosima.

Sređujući dojmove nakon čitanja ove knjige uočavamo da je zajednički nazivnik raznovrsnih radova polazište od čovjeka kao osobe i dijaloškog bića. Toj našoj antropološkoj danosti, koja ukazuje da nam je dijalog nužan, dolazi ususret s druge strane Božja objava u Isusu Kristu, koja je kao i cijela povijest spasenja svojevrstni dijalog Boga i čovjeka. Činjenica da zbor-

nik prepoznaje važnost dijaloga ne kao neku sporednu stvar ili kao znak pomoćarstva u Crkvi nego kao odrednicu koja pogađa samo središte našega religioznog iskustva u obzoru modernoga života ukazuje na njegovu današnju crkvenu i teološku aktualnost.

Valja se prisjetiti da je Drugi vatikanski sabor prije više od tri desetljeća izveo Crkvu iz tadašnje zatvorenosti prema svijetu i njezinog prezira i osudā svjetovnih stvarnosti. Umjesto toga uveo je otvorenost, razgovor i dijalog kao jedini primjeren način odnosa Crkve i kršćana prema suvremenom svijetu. Ipak, ovdje valja primijetiti da je Koncil doduše otvorio vrata dijalogu Crkve prema van: sa svijetom i modernim društvom, s kršćanima drugih konfesija, s nekršćanskim religijama i sa samim nevjernicima. Međutim sve do sada izgubila se iz vida ona druga strana dijaloga prema unutra, u samoj Katoličkoj crkvi. Upravo u sadašnje vrijeme sve snažnije dolazi do izražaja kako je potrebit unutarcrkveni dijalog na svim razinama: između svih vjernika, teologije i učiteljstva, klerika i laika, različitih skupina među samim laicima, između Crkve i mladih itd. Na to upućuju nagomilani problemi u Crkvi i novi pokreti među laicima koji se zalažu za obnovu Crkve u njezinim izvanjskim strukturama. Istinski međusobni odnosi u samoj Crkvi po uzoru na Isusov primjer spadaju u samu istinu Crkve. U svezi s tim ova je knjiga na tragu oživotvorenja saborskih smjernica u našoj Crkvi premda ona u pitanju unutarcrkvenoga dijaloga donosi tek nekoliko poticajnih priloga.

Što je međutim dijalog? Ne treba imati iluzija da je dijalog čarobni štapić koji rješava sve probleme. On ima i svoje granice, svoje vrijeme i svoja pravila ali je potreban kao pomagalo kako u sekulariziranom društvu tako i u zajednici vjernika. Da ne bi bilo zabune valja jasno reći: Sam

dijaloški postupak u međusobnom ophođenju ne stvara istinu. Istina vjere je dana u objavljenoj riječi Božjoj koju Crkva tumači i čuva. No dijalog je neophodno potrebit u mukotrpnom traženju i sve dubljem shvaćanju te istine ili kako kaže podnaslov ovoga zbornika »na putu do istine i vjere«.

Vratimo se opet samom zborniku. S obzirom na kratkoću ovoga osvrtu ne možemo nego tek spomenuti sadržajno vrlo raznolike a tematski srodne radove koji se bave okvirnom temom dijaloga. Time želimo barem donekle pružiti uvid u osobujni sadržaj ove knjige:

1. Odnosu teologije i filozofije ovaj zbornik posvećuje znatnu pozornost. Dva autora istražuju doprinos Alberta Velikog na tom polju (H. Anzulewicz, str. 47-54 i A. Gavrić, str. 109-121); dva druga istraživanja obrađuju pitanje slobodne volje odnosno shvaćanja istine u dijalogu (M. Belić, str. 55-65 i H. Lasić, str. 67-78); u jednom prilogu autor istražuje na koji se način i u kojoj mjeri teologija može služiti filozofijom (T. Eggenesperger, str. 79-87). U ovaj tematski krug spada i članak I. Kopreka koji propituje moderne etičke teorije o opraštanju i dijalogu (str. 167-176).

2. Drugi je tematski krug radova koji se bave odnosom Crkve i znanosti. Ponajprije ovdje treba ubrojiti članak S. Kušara koji na temelju izjava crkvenoga učiteljstva posljednjih stotinjak godina istražuje odnos Katoličke crkve prema modernim znanostima (od antagonizma, preko uvažavanja do opreznog dijaloga, str. 91-108). Preporučio bih čitatelju i članak autora M. Szentmartonija (str. 123-136) o dijalogu između duhovne teologije i psihologije na temelju raščlambe i opisa duhovnoga iskustva. Do kakvih rezultata mogu dovesti psihološke i psihoterapeutske analize, pokazuje članak J. Krište (str. 179-188) koji

pomoću njih analizira lik sv. Augustina kako nam se pokazuje u svome djelu »Ispovijesti«.

3. Petorica autora u zborniku obrađuju teme iz ekumenizma. T. Bremer (str. 237-246) izlaže temeljne značajke i ulogu dijaloga kao bitnog načela u nastojanju oko jedinstva Crkava. U ovom kontekstu zanimljive su i dvije povijesne teme. T. Vereš (str. 247-255) pokušava aktualizirati dva kratka spisa sv. Tome (Razgovori s pravoslavicima i muslimanima) i otkriti u njima poticaje za sadašnji dijalog. Slično postupaju F. Prcela (str. 257-271) u raščlambi Križanićeva spisa (Della Missione in Moscovia) u kojemu otkriva dijaloške implikacije i poticaje za ekumensko djelovanje Crkve. T. Vukšić (str. 273-287) propituje Katekizam Katoličke crkve s obzirom na njegovu ekumensku dimenziju. J. Zečević (str. 289-308) daje presjek ekumenskih aktivnosti Katoličke crkve u Hrvata posebno u odnosu na Srpsku Pravoslavnu crkvu, zaključujući kako Katolička crkva, unatoč brojnim poteškoćama i zastojima, pokazuje trajnu ekumensku otvorenost za dijalog. U područje ekumenskog dijaloga mogao bi se ubrojiti i članak I. Goluba (str. 189-202) u kojemu potanko analizira neke Križanićeve zapisane razgovore.

4. O kršćansko-židovskom dijalogu zbornik donosi tri kraća priloga. W. P. Eckert daje pregled razvoja službenoga stajališta Katoličke crkve prema Židovima od onih pretkoncilskih do pozitivnih formulacija ponajprije u saborskom dokumentu Nostra aetate o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama (str. 205-213). T. Radcliffe govori narativno o važnosti kategorije sjećanja oslanjajući se na biblijske primjere ali i na primjere židovske povijesti stradanja (str. 215-222). P. Engelhardt ocrtava jedno razdoblje kršćansko-židovskoga dijaloga na primjeru triju

značajnih osoba iz najnovije njemačke povijesti i njihovih sudbina (str. 223–233).

5. Nekoliko radova posvećeno je temi učenja dijaloga, strpljivosti i tolerantnosti, poteškoćama i zamkama s dijalogom u svagdašnjim međuljudskim odnosima i konačno manjku ili zastoju u dijalogu što svi mi više puta na ovaj ili onaj način doživljavamo. Vrijedi pročitati u tu svrhu živopisno pripovijedanje Dietharda Zilsa o učenju dijaloga čitav život (str. 337–342), prilog Vekoslava Grmiča o dijalogu kao govoru snošljivosti (str. 345–351), članak A. Kusića, o dijalogu u kontekstu međuljudskih odnosa (str. 353–362) ili pak tekst A. Bobaša o rock-glazbi kao mjestu dijaloga između Crkve i mladih (str. 363–375). Ovo nabranjanje dakako nije potpuno jer zbornik sadržava i druge vrijedne radove koje u navedenim tematskim cjelinama nisam izričito spomenuo, primjerice razlaganje S. Jurića o dijalogu kralja Salomona sa susjednim vladarima, svojevrsni esej M. Lukača o svetosti i dr. Ipak ne bih htio u ovom kontekstu propustiti a da ne spomenem i prilog K. Koeckh koja analizira svojedobno pisanje novina Narodni list o sudskom procesu vođenom protiv nadbiskupa Stepinca. Autorica na tom primjeru pokazuje kako je nemoguće bilo kakav dijalog u ideološkom ozračju. Posljednje stranice zbornika posvećene su samoj osobi slavjenika. Na njima P. M. Radelj donosi životopis i kronološki popis svih bibliografskih jedinica koje je Augustin Pavlović u svom plodnom i dugom radnom vijeku do sada objavio.

Na kraju se pridružujem željama priređivača a zacijelo i izdavača ovoga zbornika te slavjenika fra Augustina da se dijalog i razgovor nastavi na višestrukim razinama.

Nediljko A. Ančić

Stjepan Kušar, *Spoznaja Boga u filozofiji religije*, Zagreb, Hrvatsko filozofsko društvo, 1996., – 322 str. (Biblioteka Filozofska istraživanja, knj. 89).

Knjiga prof. dr. Stjepana Kušara, »Spoznaja Boga u filozofiji religije«, vrlo je važna i značajna za studij filozofije i teologije. Metafizičko i postmetafizičko promišljanje i viđenje Boga u filozofsko-teološkim djelima i znanstvenim spisima B. Weltea, naveli su autora da se pozabavi spoznajom Boga u filozofiji religije i da tako pokuša približiti Boga današnjem čovječanstvu. Filozofija religije kao posebna znanost danas zauzima sve više prostora u religijskim i religioznim znanostima. Bavi se graničnim pitanjima filozofije i vjere, tj. u religijama kuša otkriti samoniklu ljudsku misao koja se odnosi na drugu vrstu stvarnosti, na transcendentnu zbilju koja se pojavljuje u naravnom redu postojanja stvari. U posljednje vrijeme vrlo je malo katoličkih filozofa, izuzimajući M. Blondela, koji su se izravno posvetili cijelovitom proučavanju odnosa naravne i nadnaravne zbilje, bitne povezanosti ovih dviju različitih stvarnosti te čovjeka kao misaono-duhovnog bića u odnosu na apsolutno Biće – Boga. Jedan od izrazitih zagovornika filozofije religije, tj. da se religiju prouči s filozofskog stajališta, da se vjersku predaju i živu tradiciju uvrsti u filozofska istraživanja, bio je freiburški katolički filozof i teolog Bernhard Welte, suvremenik i prijatelj Martina Heideggera.

Poput M. Blondela (1861.–1949.), Welte je smatrao važnim naglasiti razumsku utemeljenost i opravdanost religije, pogotovo u naše vrijeme u kojem se ljud-